

niet verworven kunnen worden, van dag tot dag minder achting en waardering bij de mensen vinden ...

Er werd door de paus echter geen enkele relatie gelegd tussen het verwerven van deze 'hogere goederen' en de strijd tegen de maatschappelijke wantoestanden, verbonden met de industriële revolutie.

Tegen die achtergrond vormt *Rerum Novarum* een duidelijke kentering in het pauselijk spreken, ook al worden de zo juist aangehaalde woorden in deze encycliciek niet afgezworen. Daarvoor toont *Rerum Novarum* toch te zeer een compromiskarakter. Daar staat tegenover, dat de paus die kentering in de navolgende encyclieken niet vast lijkt te houden of wil uitbouwen. Dat maakt, dat *Rerum Novarum* althans in een bepaald opzicht als het ware tot een incident wordt. Vanaf september 1891 verschijnen er een aantal jaren na elkaar, telkens aan de vooravond van de oktobermaand, encyclieken die gewijd zijn aan het rozenkransgebed. De nieuwe inzichten van *Rerum Novarum* zijn hierin volkomen afwezig. Illustratief is bijvoorbeeld *Laetitiae sanctae* over de rozenkrans van 8 september 1893. De paus probeert hierin te verklaren, 'waarom in de burgerlijke samenleving de banden der openbare tucht verslappen en de volkeren, minder dan betamen zou, in eerbied voor de zeden de waarborg zoeken voor hun bloei'. Hij wijst dan op 'de tegenzin in een eenvoudig, werkzaam leven, de vrees voor en afkeer van het lijden, het vergeten eindelijk der eeuwige goederen, die het voorwerp van onze hoop moeten uitmaken'. Hij richt zijn verwijten met name aan het adres van de werkman, bij wie

zich afkeer van de handenarbeid openbaart, tegenzin in het ambacht, ontevredenheid met zijn stand, een onzinnig drijven naar hoger, een dromen van een gelijkheid in bezit, die nimmer te bereiken valt; door deze en dergelijke oorzaken wordt de plattelandsbevolking in menigte ertoe gebracht om de geboortegrond vaarwel te zeggen en in steden bedrijvigheid en een genotvol leven te gaan zoeken. Hieraan ook heeft men het toe te schrijven, dat in onze dagen het evenwicht tussen de verschillende klassen der samenleving ontbreekt; alles is geschokt; de gemoederen zijn ten prooi aan haat en nijd; het recht wordt in het openbaar geschonden; door een bedrieglijke hoop verleid, verstoren velen de openbare vrede, veroorzaken oproeren en weerstaan degenen, die tot roeping hebben de orde te bewaren ...

Voorlezing van dit soort brieven vanaf de preekstoel vormde voor conservatieve